

Streszczenie pracy doktorskiej
napisanej pod kierunkiem ks. prof. ucz. dra hab. Zbigniewa Łepki

Perspektywa biologiczna w naukach humanistycznych i społecznych. Krytyczna analiza programu Szkoły Lorenza – Tinbergena

Zgodnie z tytułem niniejszego opracowania jego cel został sformułowany jako próba analizy wkładu etologów ze Szkoły Lorenza-Tinbergena w wyznaczanie biologicznej perspektywy w naukach humanistycznych i społecznych. Tak wyznaczony cel został zrealizowany w dwóch etapach. Pierwszy etap dotyczył identyfikowania humanistycznej relewancji etologii. Drugi etap dotyczył zaś ukazania możliwości zastosowania wyników prac etologicznych na obszarze humanistycznego dążenia do cywilizacji ekologicznej.

Cel pracy został osiągnięty przy pomocy powiązanych ze sobą dwóch metod badawczych. Każda z tych metod wiązała się bowiem z różnym etapem realizacji tego celu. I tak, na etapie identyfikowania humanistycznej relewancji etologii została zastosowana metoda krytycznej analizy literatury przedmiotowej i syntetyzowania jej wyników. Na etapie ukazywania możliwości zastosowania wyników prac etologicznych na obszarze humanistycznego dążenia do cywilizacji ekologicznej została zastosowana metoda porównawcza. Tutaj etologiczna humanistyka została zestawiona z innymi dziedzinami humanistyki. Takie zestawienie stanowiło niejako pomocniczą metodę realizacji celu pracy i umożliwiło wyznaczenie statusu metodologicznego wiedzy humanistycznej powstałej z inspiracji biologii zachowania się istot żywych.

Wyniki przeprowadzonych poszukiwań badawczych zostały przedstawione w czterech rozdziałach pracy, podejmujących kolejno problematykę epistemologiczno-metodologicznej specyfiki programu Szkoły Lorenza-Tinbergena, problematykę perspektywy biologicznej w naukach humanistycznych, problematykę perspektywy biologicznej w naukach społecznych i problematykę próby oceny propozycji Szkoły Lorenza-Tinbergena.

Pierwszy rozdział pracy nosił tytuł *Epistemologiczno-metodologiczna specyfika programu Szkoły Lorenza – Tinbergena* i przedstawił właściwy etologii darwinowski punkt wyjścia badań z zakresu biologii zachowania się istot żywych. Punkt ten określa współczesna postać darwinizmu, nazywana syntetyczną teorią ewolucji; uwzględnia ona dorobek Karola Darwina i syntetycznie wiąże go z osiągnięciami genetyki. Darwinowska teoria ewolucji uwarunkowanej doborem naturalnym umożliwiła odkrycie fundamentalnego dla etologii homologicznego charakteru zachowania się istot żywych i wypracowanie adekwatnej metodologii badań pochodnych zjawisk behawioralnych. Stanowiła więc pierwsze przyczynki do wyznaczenia wskazanych w tytule niniejszej pracy humanistycznych perspektyw biologii zachowania się istot żywych. Następnie rozdział ten przywołał sposób wykorzystania darwinowskiej teorii ewolucji przez Konrada Lorenza, który przyczynił się do odkrycia i zwrócenia uwagi na homologiczne sposoby zachowania się istot żywych. Wskazał on na filogenetyczne pokrewieństwo (a zatem i źródło) sposobów zachowań. Wysiłki Lorenza miały ogromny wpływ na rozwój etologii, będącej owocem podjęcia darwinowskiej teorii ewolucji. Etologia posiadała tym samym upoważnienie do odpowiedzi na pytania „jak” oraz „dlaczego” organizmy żywe zachowują się w określony sposób. Lorenz zajmował się filozoficznym obrazem gatunku, który jest tożsamy z behawioralnym obrazem gatunku.

Drugi rozdział pracy nosił tytuł *Perspektywa biologiczna w naukach humanistycznych* i ukazał wpływ etologii na intensywność oraz jakość refleksji filozoficznej nad wieloma kwestiami tradycyjnie podejmowanymi przez antropologię filozoficzną, ontologię, epistemologię i etykę. W zakresie antropologii filozoficznej etologia wzbogaciła „oddolną” refleksję nad istotą i naturą człowieka. Specyfiką tej antropologii jest związanie refleksji filozoficznej nad człowiekiem z przyjmowanymi w punkcie wyjścia danymi nauk przyrodniczych, w szczególności nauk biologicznych. Etolodzy twierdzą, że człowiek jest istotą żywą, która swoje właściwości i zdolności, z wybitnymi uzdolnieniami poznawczymi włącznie, zawdzięcza ewolucji. Stąd też próba uchwycenia specyfiki człowieka musi uwzględniać przebieg filogenetycznej drogi, na której pod koniec trzeciorzędu pojawiła się jedyna w swoim rodzaju całość systemowa, zdolna do pojęciowego myślenia i mowy syntaktycznej. W efekcie etologia przedstawia oryginalną koncepcję człowieka jako istoty z natury kulturowej, czyli kogoś, kto do pełnego funkcjonowania aby móc funkcjonować wymaga tradycji kulturowej. W zakresie ontologii stanowisko etologii utożsamia się z umiarkowanym wariantem ontologicznego realizmu, który D. Campbell nazwał „realizmem hipotetycznym”. Analizy zachowania się istot żywych dostarczają argumentów za realizmem ontologicznym. Warunkująca przetrwanie adekwatność zachowania się w odniesieniu do

wymagań środowiska jest wyrazem posiadanej przez istoty żywe adekwatnej informacji o tym środowisku. Jest to możliwe dzięki filogenetycznemu powstaniu aparatów poznawczych powstałych w ewolucyjnym procesie przystosowania do otoczenia. W zakresie epistemologii szczególnie ważne są efekty dokonanej przez Lorenza etologicznej analizy „nauki Kanta o tym co aprioryczne”. Chodzi bowiem o ewolucyjną teorię poznania, prezentowaną także jako „naturalna historia ludzkiego poznania”. Tutaj teoria poznania jest zarówno filogenezą ludzkich uzdolnień poznawczych, jak i wzorującą się na mechanizmach ewolucji biologicznej strategią zdobywania coraz bardziej prawdziwej wiedzy o rzeczywistości. Jest to strategia prób i błędów. W zakresie etyki etologia odnosi się do etyki środowiskowej (ekofilozofii) i etyki ekologicznej. Wraz z wystąpieniem specyficznie ludzkich uzdolnień poznawczych, biologiczny związek człowieka ze światem został wzbogacony poczuciem odpowiedzialności za świat.

Trzeci rozdział pracy nosił tytuł *Perspektywa biologiczna w naukach społecznych* i przedstawił etologiczne inspiracje zakresu badań podejmowanych przez takie dziedziny wiedzy, jak socjologia, pedagogika i politologia. W punkcie wyjścia rozdziału poświęconego tego rodzaju inspiracjom uwzględniono etologiczne przeświadczenie, że efekty badań w zakresie biologii zachowania się istot żywych pozwalają pełniej zrozumieć ludzkie zachowania społeczne. Na pewno efekty tych badań rzucają ważne światło na poznawanie sposobów funkcjonowania i zmian zachodzących w społeczeństwach oraz analizowanie procesów, struktur, reguł i relacji w grupach społecznych. Taki związek nauk społecznych z etologią wykazuje Konrad Lorenz w wielu swoich pracach, w szczególności zaś w książce „Regres społeczeństwa”. Jego stanowisko wzmacnia i rozwija Irenäus Eibl-Eibesfeldt w książce pt. *In der Falle des Kurzzeitdenkens*. Na uwagę w tym względzie zasługuje także dorobek badawczy i literacki Franza Wuketitsa. Przywołane tutaj prace etologów dostarczają ważnych informacji dla badań z zakresu różnych nauk społecznych. Ważne rozpoznania w tym zakresie przedstawiciele Szkoły Lorenza – Tinbergena umożliwiły systematyzację wiedzy zakresu różnych przejawów kryzysu ekologicznego. Szczególna rola w tym względzie przypada K. Lorenzowi, W. Wicklerowi i I. Eibl-Eibesfeldtowi.

Rozdział czwarty nosił tytuł *Próba oceny propozycji Szkoły Lorenza-Tinbergena* i obejmował problematykę intelektualnych sojuszników przedsięwzięcia Szkoły Lorenza-Tinbergena oraz problematykę postulatu wiedzy dla przyszłości. W rozdziale tym podjęto próbę wyznaczenia miar wielkości przedsięwzięcia intelektualnego, którego podjął się Lorenz i jego uczniowie, postulując konieczność stworzenia syntezy nauk przyrodniczych i humanistycznych. Przedsięwzięcie to przedstawiciele Szkoły Lorenza-Tinbergena rozumieli jako reakcję na dokonywaną od nowożytności europejskiej separację różnych typów ludzkiego

poznania. Ich zdaniem prowadzi ona do coraz bardziej zawężających się specjalizacji poznawczych, opisywanych formułą paradoksalną, zgodnie z którą współcześni uczeni wiedzą coraz więcej o niczym. Tej groźbie zamierzali przeciwdziałać tworząc swoiście rozumianą syntezę humanistyki z przyrodoznawstwem. Jej specyfika polega nie tyle na prostym sumowaniu metod badawczych wskazanych tutaj obszarów poznania, ile na przyrodoznawczych inspiracjach humanistyki, a także na humanistycznych inspiracjach przyrodoznawstwa. Ostatecznie postulowana synteza przyrodoznawstwa i humanistyki przybiera postać wiedzy heurystycznej, czyli pomnażającej pytania poznawcze dotyczące samego człowieka, jego zdolności poznawczych i świata przez człowieka tworzonego.

Streszczenie pracy doktorskiej pt. *Perspektywa biologiczna w naukach humanistycznych i społecznych. Krytyczna analiza programu Szkoły Lorenza – Tinbergena można podsumować kilkoma wnioskami*, które wyznaczają myśl przewodnią całej pracy.

- Wybitne osiągnięcia badawcze i literackie Szkoły Lorenza-Tinbergena wzmocniły w kulturze europejskiej XX wieku przekonanie o humanistycznej relewancji biologii zachowania się istot żywych. Przekonanie to wynika z ewolucyjnej perspektywy poznawczej odniesionej zarówno do świata zwierząt, jak i świata człowieka. Oznacza to, że coraz lepsze zrozumienie zwierząt i świata zwierzęcego wpływa na coraz lepsze zrozumienie człowieka i świata ludzkiego.
- Teza o humanistycznej relewancji etologii w pracach biologów zachowania się istot żywych znalazła potwierdzenie w próbach udzielania biologicznych odpowiedzi na pytania tradycyjnie stawiane przez różne typy wiedzy humanistycznej. Stąd wskazuje się na filozoficzną i socjologiczno-politologiczną relewancję etologii.
- Prezentowane przez etologów próby biologicznych odpowiedzi na pytania humanistyczne stanowią właściwą dla tego przypadku odmianę prowokacji intelektualnej. Najogólniej mówiąc chodzi o prowokację z zakresu ogólnej metodologii nauk, obejmującej metodologiczne porządkowanie ludzkiej wiedzy. Stąd zwięźczeniem niniejszej pracy jest próba odpowiedzi na pytanie o status metodologiczny wiedzy nazwanej tutaj „humanistyką etologiczną”.
- Wobec niejakich trudności w jednoznacznym wskazaniu statusu metodologicznego „humanistyki etologicznej” należy odwołać się do jej funkcjonalnego znaczenia dla zrozumienia człowieka i świata ludzkiego. Ta humanistyka może być traktowana jako wiedza heurystyczna, kierunkowo inspirująca stawianie pytań o przyszłość człowieka i świata ludzkiego. Wiele wskazuje na to, że odpowiedzi na te pytania mogą czynić człowieka bardziej

niż dotąd przyjaznego świata (przyrodzie), a świat (przyrodę) bardziej niż dotąd przyjaznego człowiekowi.

Myśląc o dalszym studium wyznaczonej tytułem problematyki niniejszej pracy można by „humanistykę etologiczną” potraktować jako składową tzw. „dobrej wiedzy”. Chodzi mianowicie o wiedzę, która jest warta zdobywania i gromadzenia z myślą o sprzyjaniu różnym odmianom sprzymierzania człowieka z przyrodą. Efektem takich badań mogłoby być rozumienie „humanistyki etologicznej” jako pewnej odmiany praktycznej filozofii przyrody, której dorobek uzasadnia konieczność zdobywania „dobrej wiedzy”.

Summary of doctoral dissertation

written under supervision of Fr. Prof. Zbigniew Łepko

Biological Perspectives in Humanities and Social Sciences: Critical Analysis of Lorenz – Tinbergen School Project

As suggested by the title of the present work, its aim was defined as an attempt to analyse the contribution of biologists into providing a biological perspective in humanities and social sciences. This aim was realized in two stages. The first stage consisted in identification of the humanistic relevance of ethology, whereas the second one in showing possible applications of the ethological research findings in the area of humanistic aspiration towards ecological civilization.

The aim of this work was achieved by means of two interrelated research methods, each of them pertaining to a different stage of its realization. Thus, at the stage of identifying the humanistic relevance of ethology, the method of critical analysis of the source literature and of synthesizing its results was adopted. And at the stage of showing possible applications of the ethological research findings in the area of humanistic aspiration towards ecological civilization the comparative method was adopted. Here the ethological humanities are juxtaposed with other areas of humanities. This juxtaposition constituted a kind of auxiliary method of realizing the aim of the work as well as made it possible to determine the methodological status of humanistic knowledge inspired by the biology of the behaviour of living beings.

The findings of the conducted research were presented in four chapters of the dissertation, addressing, subsequently, the issue of the epistemological and methodological specifics of Lorenz – Tinbergen School Programme, the issue of biological perspective in humanities, the issue of biological perspective in social sciences and finally an attempt at evaluation of the proposition of Lorenz – Tinbergen School.

The first chapter of the dissertation, entitled *Epistemological and Methodological Specifics of Lorenz – Tinbergen School Programme*, presented the proper to ethology, i.e. Darwinian starting point for research in the field of biology of the behaviour of living beings. This starting point is defined by the contemporary form of Darwinism, known as the synthetic theory of evolution; while based on the scientific output of Charles Darwin, it synthesises them with the achievements of genetics. The Darwinian theory of evolution determined by natural selection made it possible to discover, fundamental for ethology, homological character of the

behaviour of living beings and to develop adequate methodology for researching consequent behavioural phenomena. Hence, it could offer a significant contribution to defining humanistic perspectives on the biology of the behaviour of living beings. Then, the chapter discussed the way of utilizing the Darwinian theory of evolution by Konrad Lorenz, who contributed to the discovery of and drawing attention to the homological ways of behaviour of living beings. He pointed to the phylogenetical relatedness (and by extension, the source) of the ways of behaviour. The efforts of Lorenz had a great impact on the development of ethology, which stemmed from the Darwinian theory of evolution. Consequently, ethology became authorised to answer questions “how” and “why” living organisms behave in a certain way. Lorenz was concerned with the philosophical image of a species, which is identical the behavioural image of a species.

The second chapter of the dissertation, entitled *Biological Perspective in Humanities*, showed the impact of ethology on the intensity and quality of the philosophical reflection on many issues traditionally addressed by philosophical anthropology, ontology, epistemology and ethics. In the field of philosophical anthropology, ethology enriched “grassroots” reflection on the essence and nature of man. The characteristic feature of this anthropology is connecting, from the starting point, the philosophical reflection on man with the data provided by natural sciences, and in particular biological sciences. According to ethologists, man is a living being whose properties and abilities, including outstanding cognitive capabilities, are owed to evolution. Hence the attempt to capture the specifics of man must take into account the course of the phylogenetical way, where appeared, at the end of tertiary period, a unique systemic whole, capable of conceptual thinking and syntactic speech. As a result, ethology presents the original concept of man as a being of cultural nature, i.e. someone who needs cultural tradition in order to function. In the field of ontology, the position of ethology is identified with the moderate variation of ontological realism, called “hypothetical realism” by D. Campbell. Analyses of the behaviour of living beings provide arguments for ontological realism. Adequacy of behaviour according to the demands of the environment, which behaviour conditions the survival, is an expression of the adequate information of that environment, possessed by the living beings. It is possible thanks to the phylogenetic formation of cognitive apparatus that emerged in the evolutionary process of adjusting to the surroundings. In the field of epistemology, the effects of the ethological analysis of “Kant’s teaching on what is a priori” conducted by Lorenz are of the most importance, since they contribute to the evolutionary theory of cognition, presented also as the “natural history of human cognition”. Here, the theory of cognition is both the phylogenesis of human cognitive capabilities and the strategy –

patterned on the mechanisms of the biological evolution – of acquiring more and more authentic knowledge of reality. It is a trial and error strategy. In the field of ethics, ethology relates to environmental ethics (eco-philosophy) and ecological ethics. With the emergence of specifically human cognitive capabilities, the biological relationship between man and the world was enriched with the sense of responsibility for the world.

The third chapter of the dissertation, entitled *Biological Perspective in Social Sciences*, presented ethological inspirations for research conducted by such branches of knowledge as sociology, pedagogics and political science. At the starting point of the chapter devoted to this kind of inspirations, there was a conviction that research findings in the field of biology of behaviour of living beings allow for better understanding of human social behaviours. Certainly, those findings throw lots of light on our understanding of ways of functioning and changes taking place in societies, as well as on the analysis of processes, structures, rules and relationships in social groups. This connection of social sciences with ethology has been proved by Konrad Lorenz in many of his works, in particular in the book *The Waning of Humaneness*. His view is supported and developed by Irenäus Eibl-Eibesfeldt in his book *In der Falle des Kurzzeitdenkens*. It is also worth mentioning here the literary and scientific achievements of Franz Wuketits. All abovementioned works of ethologists provide valid data for research in various social sciences. Important explorations in this field by the representatives of Lorenz – Tinbergen School allowed for systematization of various symptoms of ecological crisis. A particular role in this respect was played by K. Lorenz, W. Wickler and I. Eibl-Eibesfeldt.

The fourth chapter of the dissertation, entitled *An Attempt at Evaluation of the Proposition of Lorenz – Tinbergen School*, addressed the issue of intellectual allies of Lorenz – Tinbergen School project as well as the issue of postulates for future knowledge. The chapter made an attempt to show the great significance of the intellectual project undertaken by Lorenz and his disciples, who postulated the necessity of creating the synthesis of natural sciences and humanities. This project was understood by the representatives of Lorenz – Tinbergen School as a reaction to separation of various kinds of human cognition, taking place since the early modern European period. In their opinion, it leads to ongoing narrowing of cognitive specializations, described by the paradoxical formula, which states that modern scholars know more and more about nothing. The representatives of Lorenz – Tinbergen School wanted to counter this threat by creating an original synthesis of humanities with natural sciences. Its specifics lie not as much in simple summing up research methods of the mentioned here cognition areas, but rather in natural scientific inspirations of humanities and in humanistic inspirations of humanities. Ultimately, the postulated synthesis of natural sciences and

humanities, assumes the form of heuristic knowledge, i.e. the knowledge which multiplies cognitive questions concerning man himself, his cognitive capabilities and the world created by him.

This abstract of the doctoral dissertation entitled *Biological Perspectives in Humanities and Social Sciences: Critical Analysis of Lorenz – Tinbergen School Project* might be summed up by several conclusions that determine the central theme of the whole work.

- The outstanding research and literary achievements of Lorenz – Tinbergen School strengthened, in the European culture of the 20th century, the conviction that the biology of behaviour of living beings has humanistic relevance. This conviction stems from evolutionary cognitive perspective applied both to the world of animals and the world of humans. It means that a better understanding of animals and their world contributes to better understanding of man and the human world.
- A hypothesis on humanistic relevance of ethology in the works of biologists specialising in behaviour of living beings was supported by the attempts to give biological answers to questions traditionally asked by various kinds of humanities. Hence the postulate of relevance of ethology in philosophical and socio-political sciences.
- The attempts at biological answers to humanistic questions, made by ethologists, constitute a relevant variation of intellectual provocation. Generally speaking, it is a provocation in the field of general methodology of sciences, involving methodological ordering of human knowledge. Therefore, the attempt at answering the question of methodological status of knowledge called here the “ethological humanities” is the culmination of the present work.
- In the face of certain difficulties with definitive determining of methodological status of ethological humanities, we need to resort to their functional meaning for understanding man and the human world. Those humanities might be treated as heuristic knowledge, inspiring questions about the future of man and the human world. There are many indications that answers for those questions might make the man more friendly towards the world (nature) than before, and the world (nature) more friendly towards man than before.

While thinking of further studies on the issues covered by the present work, we might treat “ethological humanities” as a component of so-called “good knowledge”. What is meant here is the knowledge worth acquiring and gathering with the view of furthering many varieties of allying man with nature. Such research might result in understanding of “ethological humanities” as a certain variant of practical philosophy of nature, whose achievements justify the necessity of acquiring “good knowledge”.